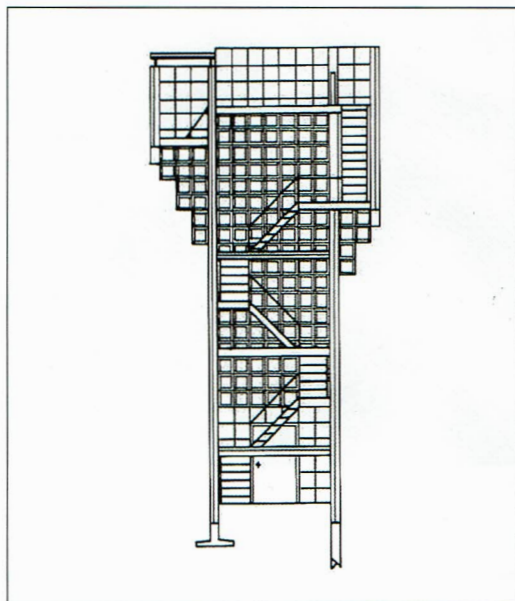

Het raadsel van luchtwachtoren Ens opgelost ¹

Lang is de uitkijktoren naast de (inmiddels verlegde) brug over het Ramsdiep ten zuiden van Ens (Noordoostpolder) aangezien voor een luchtwachtoren van het Korps Luchtwachtdienst. Twijfels waren er ook, wegens het dak op de toren,

dat immers een belemmering vormt voor het vrije uitzicht op het luchtruim dat luchtwachters nodig hadden. De Ramspoltoeren is gebouwd van dezelfde betonnen raatelementen als luchtwachtorens en dat heeft lang voor de verwarring gezorgd. Inmiddels is de 'echte' luchtwachtoren Ens opgespoord, het fundament ervan blijkt nog in het Enserbos te liggen. En de uitkijktoren Ramspol blijkt een recreatieve uitzichtoren te zijn.

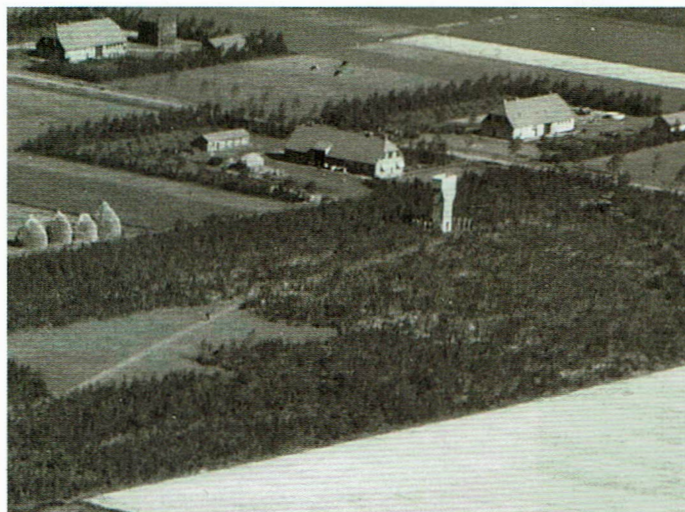

Luchtwachtoren type 9.36, zoals gerealiseerd in Ens.
(Bron: Sakkers en Den Hollander, 1989)

Luchtwachtoren Ens

De luchtwachtoren Ens stond ten noordoosten van Ens in het Enserbos, vlakbij de Drietoerensweg. Hij is gebouwd in 1953/1954. Het was een militaire uitkijktoren voor het spotten van vijandelijke vliegtuigen in de periode 1954-1964, tijdens de Koude Oorlog. De toren had postnummer 6K3 en postnaam Ens en was een betonnen raatbouwtoeren van type 9.36. Het typenummer komt overeen met de hoogte van de toren tot aan de vloer van het observatieplatform. De totale hoogte van de toren was dan bijna 11 m.

De raatbouwtoeren zijn in opdracht van het toenmalige Ministerie van Oorlog ontworpen door architect Marten Zwaagstra. De transparante prefab raatbouwelementen waaruit de torens zijn opgebouwd, zijn ontwikkeld door de N.V. Raatbouw en vervaardigd door de firma N.V. Schokbeton in Kampen. Hiermee kon snel en relatief goedkoop worden gebouwd. Op de toren was een open uitkijkplatform met borstwering en een schuilnis voorzien van bankjes en een opklap(schrijf)tafeltje. De bovenzijde en de onderzijde van de toren waren bekleed met tegels om inklimmen te voorkomen. De plaats van de toren is kenmerkend, in een jong bos niet ver van de bosrand. De opgroeiende bomen konden zo voor enige camouflage zorgen. Vooral de slagschaduw van de torens was vanuit de lucht goed te zien.

Uitsnede luchtfoto Ens 1954 met de luchtwachtoren in het Enserbos
(bron: N.A. coll. RVD, toegang 2.24.10.02, nr. 124-1215)

¹ Zie ook: S. van Lochem-van der Wel en H. van Lochem, 'Luchtwachtorens, zeldzaam militair erfgoed uit de Koude Oorlog.' In: *Saillant* 2003-3, blz. 18-25.

Opvallend is dat bij de bouw weinig rekening is gehouden met de toekomstige hoogte van de omringende bomen (die uiteindelijk hoger dan de toren zouden worden). In eerste instantie was zelfs een nog lagere toren gepland, type 8.22. Het kwam vaak voor dat uiteindelijk voor een hoger type werd gekozen, mogelijk is in dit geval enige rekening gehouden met het nog op te groeien jonge bos.

Korps Luchtwachtdienst

Het Korps Luchtwachtdienst (KLD) was een semi-geheim netwerk van 276 uitkijkposten verspreid over Nederland ter bescherming van het luchtruim tegen vijandelijke vliegtuigen tijdens de Koude Oorlog. Het KLD functioneerde tussen 1950 en 1968. Het doel was vijandelijke (vooral Russische) vliegtuigen op te sporen die lager vlogen dan de radar toen kon waarnemen. De 276 luchtwachtposten werden zoveel mogelijk geplaatst op hoge punten of bestaande gebouwen. Uiteindelijk bestond de helft van de posten uit de kenmerkende betonnen raatbouwtorens, zoals in Ens.

Luchtwachters

Op de toren speurden luchtwachters met een kijker en op het gehoor het luchtruim af. Richting en afstand van waargenomen vliegtuigen werden bepaald met een peilinstrument, het luchtwachtapparaat. De luchtwachters waren vrijwilligers die een opleiding kregen in vliegtuigherkenning en meteorologie. De toren was niet permanent bezet, alleen tijdens oefeningen en in geval er sprake zou zijn van oorlogsdreiging.

Er waren minimaal 12 vrijwilligers per post nodig, maar het werven van voldoende vrijwilligers voor bemanning van de luchtwachtoren verliep in Ens niet heel vlot. Op 17 november 1956 wordt in de Leeuwarder Courant gemeld dat de toren van Ens nog niet met volle mankracht werkte.

Postcommandant van de luchtwachtoren was de heer G. van Dijk uit Ens. Voor 10 jaar trouwe dienst bij het Korps Luchtwachtdienst ontving hij in maart 1964 de vrijwilligersmedaille en oorkonde.

Luchtwachtcentrum

De luchtwachters meldden hun waarnemingen per telefoon aan het luchtwachtcentrum in Leeuwarden. Het centrum stond in verbinding met Sector Operations Centre van het Commando Luchtverdediging. Daar werd beslist over inzetten van gevechtsvliegtuigen en luchtdoelartillerie en waarschuwen van de Bescherming Bevolking (BB). Gelukkig kwam het nooit zo ver.

Het fundament van de gesloopte luchtwachtoren in het Enserbos (foto: Sandra van Lochem)

Sloop

Door snellere vliegtuigen en verbeterde radar was het via oog en oor volgen van vliegtuigen begin jaren zestig nutteloos geworden. In 1964 werd het KLD daarom sterk ingekrompen. Luchtwachtoren Ens verloor zijn functie en snel daarna is hij gesloopt. De Leeuwarder Courant van 11-8-1964 wijdt op 11 augustus 1964 nog een kort berichtje aan de voorgenomen sloop.

Blijkbaar was het uitgraven van de fundering tijdens de sloop te veel werk, want de kenmerkende fundering van de luchtwachtoren is blijven zitten en nu nog in het Enserbos aanwezig. Ook de andere twee luchtwachtorens die in Flevoland stonden, Urk en Emmeloord, zijn in dezelfde tijd gesloopt, daarvan zijn geen resten meer. Tegenwoordig zijn er in het hele land nog slechts 18,5 luchtwachtorens overgebleven (16,5 raatbouwtorens en 2 gemetselde torens).²

² Ga naar <http://www.coehoorn.nl/verdedigingswerken> en zoek: luchtwachtorens.

*Uitzichttoren Ramspol na de opknapbeurt
(foto: Sandra van Lochem)*

Uitzichttoren Ramspol

Uitzichttoren Ramspol is ruim 12 m hoog en gebouwd als 'Uitzichttoren N.O.P.' in opdracht van de Directie van de Wieringermeer (Noordoostpolderwerken). De uitkijktoren is gebouwd in winter 1956/1957. In augustus 1957 is de toren geopend als recreatieve uitzichttoren voor publiek, in samenwerking met de VVV. Wellicht diende hij ook om het gebied te promoten, de inrichting van de polder en uitgifte van landbouwbedrijven was nog steeds bezig.

Geprezen werd toen al het prachtige vergezicht vanaf de toren over de Noordoostpolder, Oostelijk Flevoland en het Kampereiland.

De raatbouwelementen zijn net als die in luchtwachttoeren vervaardigd door de firma N.V. Schokbeton in Kampen. De funderingspalen van de uitzichttoren werden door N.V. Schokbeton, die ook de kenmerkende schuren in de Noordoostpolder bouwde, gedoneerd.

De uitzichttoren is tegenwoordig een gemeentelijk monument. Hij is in 2013-2014 opgeknapt en ingericht als toeristisch informatie- en 'natuurbelevingspunt'. De toren is dagelijks te beklimmen om van het weidse uitzicht te genieten.

Sandra van Lochem

email: luchtwachttoeren@colchis.nl

Met dank aan Harrie Veldhuis, Kraggenburg

Bronnen

- Bouwvergunning uitzichttoren Ramspol, 26 januari 1956. Bron: Gemeente Noordoostpolder.
- Artikelen in Leeuwarder Courant over luchtwachttoeren Ens: 17 november 1956, 11 augustus 1964.
- Sakkers, H. en J. Den Hollander, z.j. (1989). *Luchtwachttoeren in Nederland; industrieel erfgoed uit de Koude Oorlog*. Stichting Natuur- en Recreatie-informatie. Middelburg.